

Universitatea „Ovidius” din Constanța
Facultatea de Litere

Rezumatul tezei de doctorat

***Drama identității în opera lui Constantin Virgil
Gheorghiu***

Coordonator științific: Prof.univ.dr. Paul Dugneanu

Doctorand: Georgeta Gabriela Iliuță

Constanța 2013

CUPRINS

INTRODUCERE

CAPITOLUL I. CONCEPTUL DE IDENTITATE ÎN STUDIILE CULTURALE

1.1. Identitate/Alteritate: Eu și Celălalt

1.2. Identitate: timp și spațiu

CAPITOLUL II. DUBLA IDENTITATE A AUTORULUI CONSTANTIN VIRGIL GHEORGHIU

2.1. Auto-identitatea

2.2. Strategiile autobiografiei

2.2.1. Pactul istoric

2.2.2. Pactul autobiografic

2.2.3. *Memoriile* lui Gheorghiu și inserția acestora în ficțiune

2.2.4. Elemente de identitate românească în opera lui Constantin Virgil Gheorghiu

2.2.5. Basmul românesc ca sursă a identității

2.3. Drama exilului. În căutarea unei noi identități

2.3.1. Primul val de exilați: regrete și contra-regrete

2.3.2. Exilul lui Constantin Virgil Gheorghiu, spații parcurse

2.3.3. Constantin Virgil Gheorghiu: Exilul ca *A doua șansă*

2.4. Relația identitară între autor, narator și personaj

2.4.1. Autor, narator, personaj: concepte narative

2.4.2. Identitatea autor, narator, personaj în *Ora 25*

CAPITOLUL III. IDENTITATEA LITERARĂ

3.1. Descrierea identității în romanul *Ora 25*

3.1.1. Drama identității personajului central

3.1.2. Identitatea de apartenență

3.1.3. Identitatea atribuită

3.1.4. Identitatea impusă

3.1.5. Identitatea anulată

3.2. Reprezentări ale alterității în romanul *Ora 25*

3.2.1. Alteritatea: structură a imaginarului

3.2.2. *Obsesia* românească a străinătății: fascinație și respingere

3.2.3. Alteritatea obișnuită *versus* alteritatea radicală

CAPITOLUL IV. IDENTITATEA SCRIITURII

4.1. Suporturi identitare privilegiate : limba și religia

4.1.1. Identitatea francofonă: scriitură de tip *neo polar*, curentul „Sartrecamus”, rețele paratopice

4.1.2. Scriitura în românește și scriitura în franceză

4.2. Identitatea cinematografică: Filmul *Ora 25* ca „act de ruptură identitară”

CONCLUZII

ADDENDA

BIBLIOGRAFIE

Cuvinte cheie: identitate, alteritate, spațiu, timp, Sine, Celălalt, exil, totalitarism, autobiografie, naratologie, descriere, paratopie, scriitură.

Identitatea este un concept care poate fi abordat din perspectiva mai multor discipline: psihologie, sociologie, antropologie, filosofie, istorie, mitologie, etnologie, lingvistică, literatură, fiind un subiect care se înscrie, alături de alteritate, în tendința actuală de studiere a mentalităților.

Lucrarea noastră se concentrează asupra conceptului de identitate din perspectiva naratologică pe care i-a atribuit-o Paul Ricœur (narațiunea ca modalitate de înțelegere a identității) sau din perspectiva filosofică a lui Emmanuel Lévinas (alteritatea ca deschidere către *Celălalt*). Astfel, lucrarea noastră constă în analiza din perspectiva constructivistă a relațiilor dintre identitate și, implicit, alteritate, luând în considerare factori transformatori precum timpul, spațiul, exilul.

În acest studiu, ne-am limitat la un corpus care constă în scrierile memorialistice și în proză ale scriitorului român, în care am considerat că vom putea descoperi ocurențele dramei identității în opera lui Gheorghiu. În general, drama desemnează un gen fix constând într-o realitate reziduală situată la frontiera dintre tragic și comic. Noțiunea de „frontieră” este exploatată adesea în textul nostru, în ceea ce privește exilul, identitatea și alteritatea. Acțiunea dramei este organizată într-o serie de conflicte succesive care își găsesc soluționarea într-un final care dezvăluie o nouă realitate. Îmbinând absurdul și existențialismul, Gheorghiu a dezvăluit contemporanilor săi, adesea în manieră proleptică, dramele individuale și colective ale secolului al XX-lea.

Plecând de la constatarea că opera românească a lui Gheorghiu este străbătută de la un capăt la celălalt de dramele unei identități puse sub semnul întrebării, am identificat câteva subiecte neexplorate de critica românească și internațională: basmul românesc ca sursă a identității, dimensiunea dialogică și polifonică a romanului *Ora 25*, modificarea identității într-o societate totalitaristă, viziunea românească a alterității, scriitura de tip *neo polar* și semnificația acesteia în opera lui Gheorghiu.

Demersul nostru a vizat așadar analiza prozei lui Gheorghiu prin instrumente aparținând naratologiei, teoriilor descrierii și pragmaticii literare, apelând de asemenea la anumite teorii sociologice și filosofice ale lui Michel Foucault și Zygmunt Bauman privind semnificația spațiului în realizarea identității.

Teza de doctorat este structurată în patru capitole, după cum urmează: un prim capitol introductiv, un capitol privind dubla identitate a autorului (memorialist și prozator) și

reflectarea acesteia în proză, un al treilea capitol referitor la identitatea literară și al patrulea capitol care explorează identitatea scriiturii, urmate de concluziile cercetării noastre. Am considerat util să alcătuim la finalul tezei o *addenda* care conține trimiterile critice traduse și fragmente traduse în premieră din opera în limba franceză a lui Constantin Virgil Gheorghiu.

CAPITOLUL I. CONCEPTUL DE IDENTITATE ÎN STUDIILE CULTURALE

Primul capitol al tezei prezintă bazele teoretice ale subiectului, prin evocarea multiplelor discipline care studiază conceptul de identitate, a importanței acestuia în studiile culturale actuale și prin sublinierea concepției lui Gheorghiu privind acest subiect care a căpătat o semnificație deosebită în a doua jumătate a secolului trecut, ca urmare a evenimentelor tragice care l-au marcat. În acest sens, am considerat potrivit să expunem teoriile actuale privind raportul identitate/alteritate și spațiu/timp, deoarece acestea sunt coordonatele de bază pe care le-am utilizat în studiul de față pentru punerea în relief a conceptului de identitate.

O primă abordare a conceptului constă în construirea identității prin narațiune, celebra viziune constructivistă a gânditorului francez Paul Ricœur, pe care am utilizat-o în analizele din această teză de doctorat.

În această primă trecere în revistă teoretică, am expus principalele abordări ale conceptului: din perspectivă postmodernistă, sub aspectul „crizei identitare”, al excesului sufocant de mărci ale identității, al pluralității de identități care îi sunt recunoscute astăzi fiecărui individ. Tot în context postmodernist, am subliniat fenomenele migrației și hibridizării care au condus și conduc în continuare la manifestări virulente ale identității. Referitor la raportul dintre identitate și alteritate în studiile culturale contemporane, am subliniat dimensiunea comunicațională (dialogică) a identității (Jürgen Habermas) și importanța străinului în posibilitățile de revitalizare urbană (Georg Simmel). O altă componentă a acestui raport este aceea psihanalitică a străinului din noi (Julia Kristeva), ca și imposibilitatea ieșirii din *Sine* a omului contemporan. În definirea raportului identitate/alteritate, un moment important este acela al filosofiei lui Emmanuel Lévinas care propune depășirea concepției monolitice a miturilor despre *Sine* și deschiderea către *Celălalt* care nu mai este străinul absolut, ci semenul nostru. Este vorba așadar de înglobarea alterității ca pe un dat firesc și de importanța și contribuție narațiunilor concurente în construirea *Sinelui* (Andreea Deciu).

Psihologicul se întâlnește cu socialul în conceptul de identitate care oferă o abordare a relațiilor din perspectiva personală și socială. În acest context, timpul constituie una dintre noțiunile-cheie ale abordării identității. Conform lui David Hume, ficțiunea identității se produce la nivelul constanței și coerenței percepțiilor. Henri Bergson, urmat de Gilles Deleuze, este cel care a revoluționat percepția asupra timpului prin introducerea noțiunii de timp subiectiv (durată) trăit de eul profund.

Interogația privind timpul și referințele la trecut în construcția identitară conduc la memoria locurilor, așadar la spațiu. În cercetările actuale, spațiul a devenit mai important decât timpul prin faptul că el constituie un important agent al construcției identității, postmodernismul definind identitatea în funcție de poziția subiectului. O serie de teoreticieni ai spațiului au observat faptul că acesta este dotat cu o serie de calități care pot contribui la modificarea *Sinelui* (Gaston Bachelard, Fredric Jameson, Henri Lefebvre). Imaginarul geografic bazat pe studiile urbane a fost preluat de Raymond Williams și Michel Foucault care au concluzionat că spațiul modelează cultura care îl „locuiește” și generează spații utopice (heterotopii) unde practicile sociale se confruntă cu ideologiile spațiale.

Celebrul teoretician al postmodernismului, David Harvey, vorbea despre comprimarea spațio-temporală și despre efectele nefaste ale acesteia asupra unei omeniri care trăiește un continuu „aici-acum”. Fredric Jameson propunea teoria interdependenței spațiilor și a corpurilor în perioada capitalismului târziu care conduce la o temporalitate schizofrenică percepută astfel de eul fragmentat.

Începând cu teoriile lui Michel de Certeau, cartografierea joacă un rol foarte important în ceea ce privește construcția *Sinelui*, aceasta selectând momentele cheie ale povestirii identității (Kath Woodward). Dacă Gilles Deleuze și Félix Guattari propuneau noțiunea de *rizom* care permite circumscrierea complexității fenomenului identitar în cazul nomadismului epocii actuale, Dominique Maingueneau vorbește despre *paratopie* ca apartenență și non apartenență, imposibila includere într-o „topie”.

În mod cert, studiile culturale actuale abordează conceptul de identitate din perspectiva unui proces dinamic analizat în interacțiunile dintre indivizi și grupuri.

CAPITOLUL II. DUBLA IDENTITATE A AUTORULUI CONSTANTIN VIRGIL GHEORGHIU

Al doilea capitol propune analiza inserției *Memoriilor* lui Constantin Virgil Gheorghiu în ficțiune. Scriitorul semnează un pact dublu: ca memorialist, el își asumă calitatea de martor

al istoriei, și ca autor de ficțiune, el încheie pactul autobiografic. Martor al marilor traume ale secolului său, Gheorghiu inserează memoriile în ficțiune, denunțând abuzurile ideologiei totalitare asupra identității. Dacă o bună parte a criticii românești a pus la îndoială obiectivitatea *Memoriilor* lui Gheorghiu, inserarea acestora în ficțiune pare să confirme autenticitatea scriitorului-diarist. Amestecul de realitate și ficțiune din romanele analizate ne-a condus la ideea că este vorba despre *autoficțiuni* impregnate de spiritualitate românească: *Ora 25* (1949), *Casa de la Petrodava* (1961), *Nemuritorii de la Agapia* (1964), *Le meurtre de Kyralessa* (1966) și *La Condottiera* (1967).

Fiecare dintre aceste cărți are ca topos satul românesc, avatar al satului natal al autorului, fie că acesta se numește Fântâna, Petrodava, Kyralessa sau Vrancea. În romanele analizate de noi, elementele autobiografiei scriitorului sunt extrem de prezente, acesta subliniind condiția istorică a personajelor care trăiesc marile drame existențiale generate de frământările politico-sociale ale secolului al XX-lea. Am constatat astfel, o puternică inserție a proiectului memorialistic al autorului în ficțiune. După cum observa Owen Evans, care analiza genul autobiografic în contextul regimurilor totalitare în *Mapping the Contours of Oppression. Subjectivity, Truth and Fiction in Recent German Autobiographical Treatments of Totalitarianism* [Trasând conturul opresiunii. Subiectivitate, adevăr și ficțiune în scrierile autobiografice germane recente despre totalitarism], forma clasică a autobiografiei a fost abandonată și s-au impus noi tipuri de autobiografii care au avut ca punct comun punerea în valoare a autenticității, a intensității trăirii. Aceste noi tipuri de literatură personală sunt unite de o constantă: funcția terapeutică a scriiturii autobiografice rezultată din nevoia de a mărturisi impactul pe care l-au avut abuzurile ideologiei totalitare asupra identității. Este ceea ce și-a propus și scriitorul român exilat Constantin Virgil Gheorghiu și, din punct de vedere a identității scriitoricești, noi am subliniat faptul că există în cazul său o dublă identitate: cea de memorialist și cea de prozator. În ceea ce privește autobiografia, am propus termenul de *autoficțiune* pentru romanele analizate, în sensul amestecului de realitate și ficțiune, al rupturilor de fraze și al amestecului de genuri și registre, unele dintre romanele lui Gheorghiu având o puternică componentă legată de nonficționalitate, de genul jurnalistic practicat de autor în anii tinereții, *faptul divers*. Dat fiind că îl putem încadra pe Gheorghiu în seria scriitorilor care au trăit abuzurile regimurilor totalitare, considerăm că motivul inserției masive a autobiografiei lui Gheorghiu în ficțiune este tocmai această funcție terapeutică despre care vorbea Owen Evans. Un alt motiv ar putea fi celebrarea identității reale a indivizilor, acea identitate care le era negată acestora de regimurile totalitare.

Folclorul, așa cum s-a subliniat în repetate rânduri, a constituit nucleul dur al rezistenței identității autentice a națiunii române. În romanele în care am decelat o puternică constantă a spiritualității românești, am remarcat că basmul este sursa identității și a valorilor spirituale, această dimensiune fiind semnificativă în romanele citate mai sus. Literatura populară constituie pentru Gheorghiu întoarcerea la identitatea primară, la acea dimensiune neîntinată a universului. Scrierile sale memorialistice, cât și cele de ficțiune, sunt impregnate de prezența elementelor spiritualității românești: locul natal, religia ortodoxă, libertatea, dacii, haiducii, muntenii, castelul, asupritorul, mahalaua etc.

În acest sens, am analizat culturemele din romanul *Casa de la Petrodava*, care au fost păstrate în limba franceză de către traducătoarea Livia Lamoure datorită abundenței conotațiilor referitoare la neamul românesc. Plecând de la bogăția elementelor românești în primele romane ale lui Gheorghiu, cele scrise în limba română, am analizat pentru prima dată influența basmului românesc asupra identității autorului și a scrierilor sale, concluzionând că basmul, reflectând identitatea unei națiuni și concepția acesteia despre lume, reprezintă nevoia românilor de a născoci povești pentru a supraviețui, pentru a-și păstra identitatea. Scriitorul exilat a recurs așadar la această dimensiune eternă a literaturii românești, folclorul, pentru a supraviețui unui exil autoimpus și necruțător.

Se cunoaște teoria conform căreia identitatea este sesizabilă tocmai atunci când lipsește sau este amenințată. Exilul înglobează ideea de identitate amenințată sau chiar de pierdere a ei. El semnifică privarea de locul de origine sau chiar pierderea originii. Această determinare *a priori* negativă afectează atât existența fizică, cât și conștiința exilatului. Exilul înseamnă și confruntarea *Sinelui* cu *Celălalt*. Dacă Sartre afirma că „Infernul sunt Ceilalți”, nici *Sinele* exilatului nu pare a fi tocmai Paradisul. Exilatul este condamnat să cunoască durerea dezrădăcinării de paradisurile rămase în urmă, acele „unice paradisuri pe care le-a pierdut” după formula lui Albert Camus. În plus, întoarcerea la Eden, poate însemna un alt exil, un alt infern, o conștientizare acută a dezrădăcinării, în confruntarea cu *Celălalt*, care, pentru el, devine cel rămas în țară. *Sinele* exilatului se confruntă astfel cu două tipuri de alteritate.

Exilul a însemnat pentru Constantin Virgil Gheorghiu, după instalarea comunismului în România, drama căutării unei noi identități. Din perspectiva comparatistă cu alți scriitori români exilați pe care Eva Behring îi plasa în primul val, la nivelul regretelor și al contra-regretelor față de țara lăsată în urmă, am analizat spațiile parcurse de Gheorghiu în exil, descrise în romanul *La Seconde chance* (1952) și reflectate în volumul de memorii *Ispita libertății* (1995). Semnalăm așadar un caz special în care ficțiunea devansează și legitimează

memorialistica. Exilul este resimțit de scriitor ca o iremediabilă amputare a ființei acestuia de corpul patriei-mamă. Exilul ca a doua șansă reprezintă o viață la mâna a doua, așa cum voia inițial să-și intituleze Gheorghiu romanul. Referitor la tipologiile stabilite de Eva Behring, îl putem încadra pe Gheorghiu în aceea a acceptării unei identități culturale duble, resimțită ca duplicitară prin stăpânirea și folosirea idiomului natal, ca și a limbii de exil și orientarea în același timp către cititorul din patrie, cât și către cel din țara de primire.

Un prim impediment pentru Gheorghiu a fost în exil apropierea unei noi limbi, limba franceză, pentru a-și crea un nou public. Limba exilatului este o constantă a romanelor sale, apărând sub numele de *limbaj*, structură lipsită de semnificații, un sistem de semne pe care exilatul urmează să-l interpreteze (*Ora 25, Casa de la Petrodava, L’Espionne*). Urmând clasificările propuse de Eva Behring, l-am încadrat pe Constantin Virgil Gheorghiu în prima generație de exilați, analizând raporturile acestuia cu țara lăsată în urmă în cadrul unui studiu comparat între reprezentanți din această primă generația a exilului românesc cu privire la acest subiect. Dacă pentru Aron Cotruș, România este căminul îndepărtat, dacă Vintilă Horia este „suspendat în vidul deșărății”, dacă pentru Eugen Ionescu România are conotații psihanalitice, fiind percepută ca țara unui tată uneori absent, alteori prezent în sens negativ, dacă pentru Cioran, România a reprezentat, în mare parte un stigmat, exilul lui Gheorghiu apare ca un factor transformator al identității. România este „țara sfântă”, acesta însușindu-și, din punct de vedere personal, o identitate dublă: identitatea românească și identitatea francofonă, fără ca acestea să se excludă una pe cealaltă. Din acest punct de vedere, scriitorul se situează în tradiția teoriei lui Eliade conform căruia identitatea inițială poate fi sursa unui nou tip de scriitură și a unui nou tip de abordare a alterității. Dacă Mircea Eliade preferă „soluția Dante față de alternativa Ovidiu”, Constantin Virgil Gheorghiu este partizanul unei soluții de mijloc, pe care am putea-o numi „soluția Dante și alternativa Ovidiu”: în opera sa găsim multiple trimiteri la ideea că identitatea dislocată poate fi sursa creării unei opere nemuritoare, iar din acest punct de vedere, exilul este o *a doua șansă*, dar și la nostalgia după universul pierdut.

Scriitorul percepe patria ca parte a ființei sale și exilul este resimțit așadar ca o iremediabilă amputare a ființei acestuia. În ceea ce privește concepția lui Gheorghiu despre exil, considerăm că *La Seconde chance* (1952) reprezintă romanul construirii și deconstruirii lumii. Mișcarea de construire a lumii este reprezentată chiar de plecarea în exil, văzut ca o încercare de re-construire a unei lumi posibile, iar a doua parte, cea referitoare la deconstruire, este reprezentată de finalul romanului, atunci când se prefigurează o nouă ordine mondială, numită *One World*. Din acest punct de vedere, romanul poate fi analizat și ca roman

postmodernist, al fragmentării și al deconstrucției unei metanarațiuni, lumea ideală a personajelor. În planul conceptului de identitate, construirea lumii corespunde ideii de recunoaștere a atributelor omului ca ființă unică și de neînlocuit, iar deconstruirea lumii corespunde ideii de nerecunoaștere a unicității ființei, de anulare și tehnologizare a acesteia. Romanul este populat de o lume a exilaților, a exclușilor, a victimelor. În acest Babel romanesc, personajele se întâlnesc și se despart, se iubesc și se ucid, se împrietenesc și se trădează într-un exil al sfârșitului de lume. Victime și torționari, personajele acestui roman, excluși sau exilați, prizonieri ai unei lumi apocaliptice, toți, fără excepție, vor să se întoarcă *acasă*. Tema exilului apare și în romanele (*Casa de la Petrodava* și *L’Espionne*), al căror caracter fragmentar poate constitui un indiciu al fluxului memoriei, dar și necesitatea imperioasă de a mărturisi a lui Gheorghiu, căruia biograful Amaury D’Esneval îi recunoștea meritul de a fi fost primul disident.

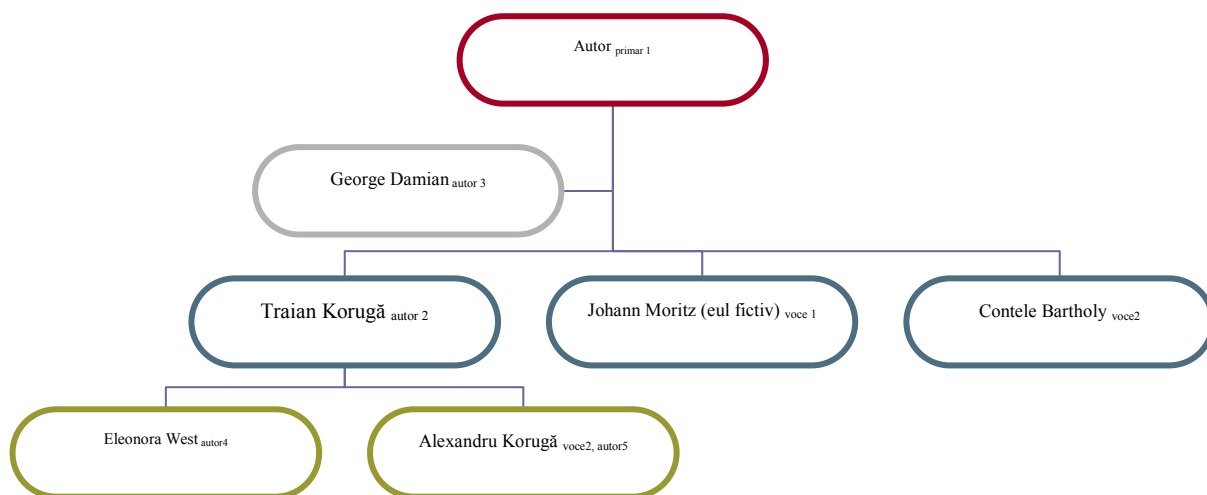
Dacă în literatura occidentală formele eului și ale autobiografiei au fost, în general, supuse deconstrucției, literatura autobiografică a scriitorilor estici a avut tendința să reconstruiască și să afirme subiectivitatea în contextul rezistenței la regimurile totalitare. Am procedat în premieră la analiza raportului, autor, narator, personaj în romanul *Ora 25*, raport care se dovedește destul de complicat din cauza utilizării procedeului de *roman în roman*. Am apreciat că, dacă am stabili o relație între *Memorii*, *Ora 25* și *Ispita libertății*, aceasta ar fi una metonimică, de contiguitate la nivelul scriiturii, deși scrierile memorialistice *Memorii* și *Ispita libertății* au apărut după romanul *Ora 25* :

Ispita libertății → *Ora 25* → *Memorii*

Relația metonimică de contiguitate și de incluziune, care domină romanul *Ora 25*, subliniază, de asemenea, autenticitatea și verosimilitatea *Memoriilor* lui Gheorghiu.

În urma studiului efectuat cu ajutorul naratologiei și al pragmaticii, am concluzionat că *eul profund* (autorul) le-a încredințat mai multor personaje „vocea” sa: Traian Korugă (*eul biografic*), George Damian (*eul critic*), Johann Moritz (*eul fictiv*). Pentru a exemplifica demonstrația, am recurs la următoarea schemă care înfățișează relația identitară autor, narator, personaj în *povestirea-cadru*. Așa cum vom sublinia pe parcursul studiului, am identificat în *povestirea-cadru* trei voci auctoriale primare: Traian Korugă (*eul biografic*) care devine în *povestirea încadrată* cea mai puternică voce auctorială (autor₂), George Damian (*eul critic*), Eleonora West și trei voci auctoriale secundare: Johann Moritz (*eul fictiv*), Conte Bartholy

și Alexandru Korugă, acesta din urmă preluând vocea autorului₂, Traian Korugă, chiar înainte de moartea acestuia.

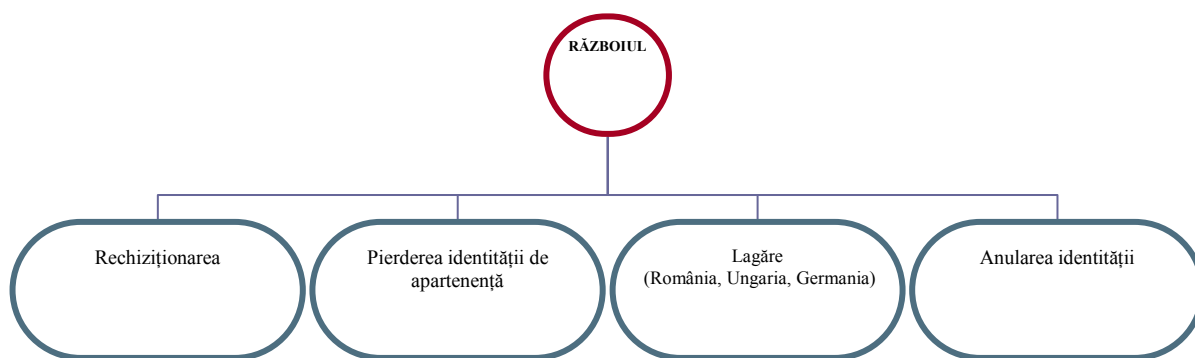

Identitatea autor, narator, personaj în *povestirea-cadru*

Digresiunea metonimică este acompaniată de vocile care se exprimă și vehiculează diferite puncte de vedere, completându-se, susținându-se sau contrazicându-se. Din punct de vedere al pluralității vocilor auctoriale, am încadrat romanul *Ora 25* în tipul de roman dialogic și polifonic. În *povestirea încadrată* personajul Traian vorbește despre proiectele sale de a scrie chiar romanul *Ora 25*, deschizând astfel calea spre *povestirea-cadru*.

CAPITOLUL III. IDENTITATEA LITERARĂ

În al treilea capitol am analizat identitatea literară, utilizând teoriile descriptive în urma observării faptului că identitatea lui Johann Moritz suferă mutații mai degrabă de ordin spațial decât temporal. Astfel, am pus în evidență, prin analiza relațiilor metonimice care guvernează modificările identității, drama identității personajului central, care trece printr-un număr semnificativ de modificări ale identității: plecând de la identitatea de apartenență, trecând prin identitatea atribuită, identitatea impusă și ajungând la anularea identității, în final Johann Moritz devine *Altul*. Am ajuns astfel la concluzia că drama identității personajului central din *Ora 25*, Johann Moritz, constă în modificările identității sale prin identificarea următoarei macro-scheme descriptive conținând tema titlu *războiul* și sub-temele titlu *rechiziționarea* → *pierderea identității de apartenență* → *lagărele* → *anularea identității*, aflate în relație metonimică.

În acest roman, prezența *Sinelui* trebuie căutată în descrierea elementelor spiritualității românești și transilvănene. În acest sens, am enunțat ideea că identitatea de apartenență a lui Johann Moritz este extrem de valorizată și, plecând de la aceasta, l-am încadrat în prototipul *omului tradițional* conform definiției lui H.-R. Patapievici. Identitatea sa tradițională este modificată de spațiile în care nepăsarea *Celuilalt* îl situează, iar personajului este desprins de corpul comunitar căruia îi aparține și identitatea sa se modifică de fiecare dată când personajul „î închide ochii”: i se atribuie astfel identitatea de evreu, i se impune identitatea de reprezentant al rasei ariene pentru ca, în final, identitatea sa să fie anulată, Johann Moritz devenind un *Altul*, străin față de *Sine* și familia sa, fapt anunțat în prolepsă de povestirea încadrată, ***Petiția nr. 7 Subiect: Justiție (Pedepsirea criminalului de război Johann Moritz)***. În aceste spații multiple, identitatea lui Moritz este în mișcare. Construcția sa identitară, care are ca bază apartenența, nu poate să se acomodeze multiplicării spațiilor și pierderii de repere. Interesantă este focalizarea la care recurge naratorul omniscient prin intermediul a două obiecte proprii focalizării: aparatul de fotografiat și ochelarii, care devin leit motiv în roman. Motivația acestuia de a insista asupra fotografierii personajului semnifică, de fapt, imposibilitatea discursului, sugerată și prin repetarea de către ofițerul american a clișeului „*Keep smiling!*”

Observația noastră că Moritz devine *Altul* ne-a determinat să analizăm reprezentările alterității în romanul *Ora 25*. Plecând de la studierea viziunii românești a alterității, care se situează între fascinație și respingere, am observat că personajul Johann Moritz, din poziția de subiect al alterității obișnuite se transformă în poziția de obiect al unei alterități radicale. Identitatea de apartenență este aceea care regizează raporturile personajului cu *Celălalt* și Johann Moritz se „supune”, sperând că într-o bună zi *Celălalt* îi va face dreptate.

În acest subcapitol am enunțat anumite trăsături de bază ale românilor pe care le-am identificat ulterior cu elementele filosofiei lui Emmanuel Lévinas.

În ceea ce privește alteritatea, am plecat tot de la ideea identității de apartenență în analiza raporturilor cu *Celălalt* în romanul *Ora 25* și am ajuns la concluzia că Johann Moritz are față de *Celălalt* atitudinea omului care provine dintr-o „cetate asediată”, tipică pentru imaginarul național al ultimelor două secole din cauza „presiunii străinilor, din afară sau din interior” (Boia, 2011: 254). De cele mai multe ori, personajele din acest roman sunt subiectul unei alterități radicale practicate de personaje-spectru, spectralitatea generând teamă. Este vorba de personajele descrise proleptic de Traian Korugă, *sclavii tehnici*. Drama existenței lui Traian Korugă și a celorlalte personaje, derivă din înfruntarea dezechilibrată, din punct de vedere numeric, cu un *Celălalt* mai mult sau mai puțin vizibil. Multe din personajele *povestirii-cadru* sunt victimele anunțate de *povestirea încadrată* a lui Traian Korugă. Cel mai important este, desigur, Johann Moritz, personajul central al *povestirii-cadru* și, în același timp, subiectul principal al alterității radicale și ireductibile reprezentată, în mare parte, de *sclavii tehnici*. Deși beneficiază numai de interpretări reductive din partea societății, Johann Moritz o valorizează pe acesta în mod pozitiv, potrivit credințelor adânc înrădăcinate în identitatea sa de apartenență. Încă de la începutul conflictului cu *Celălalt*, Moritz se „supune”: în urma primirii ordinului de rechiziționare, acesta se prezintă la postul de jandarmi și se lasă târât din lagăr în lagăr. Astfel statutul de subiect al propriei sale existențe se schimbă, în cazul lui Moritz, în statutul de obiect al *Celuilalt* și subiect al alterității radicale. Am concluzionat, comparând trăsăturile de bază ale românilor cu ariile de semnificație surprinse de către Lévinas, că seria de trăiri ale lui Moritz, care ține de un etic profund uman, este apropiată în termenii filosofului francez, de sfințenie.

Dacă în subcapitolul *Exilul lui Constantin Virgil Gheorghiu: spații parcurse*, am definit lagărul ca *non loc* (Marc Augé), spațiu al solitudinii și al anonimatului, am considerat că lagărul este și un spațiu heterotopic interzis, *cealaltă* închisoare, a prizonierilor considerați ca având un comportament deviant în raport cu norma impusă de o societate, la rândul ei, deviată. Dacă la începutul romanului cititorul ia act de alteritatea obișnuită, de tip *Eu/Celălalt*, sfârșitul constă într-o alteritate radicală și generalizată, opoziția fiind de tip *Orient/Occident*.

CAPITOLUL IV. IDENTITATEA SCRIITURII

Constatările din capitolul anterior ne-au permis formularea transformării identității scriiturii lui Constantin Virgil Gheorghiu pe care am analizat-o în capitolul al patrulea. În acest ultim capitol am enunțat suporturile privilegiate ale scriiturii lui Gheorghiu, religia și limba, reluând semnificația acestora în opera scriitorului exilat deoarece narațiunea despre

identitate, în care este inclusă problema suporturilor identitare, în special a limbii, a dominat discursul scriitorilor exilați. „Posesor” al unei identități amenințate, scriitorul exilat devine, de cele mai multe ori, autor de discurs identitar, căutând un context ficțional favorabil pentru a-și defini noua identitate. În cadrul acestui capitol, am considerat oportun să enunțăm distincția dintre limbă și limbaj (limba natală și limbajul străinătății), conform percepției scriitorilor exilați, și să subliniem poziția de traducător al culturii acestora.

Religia este pentru Gheorghiu o componentă a identității sale profunde, asimilabilă sentimentului de apartenență la valorile grupului din care scriitorul făcea parte, iar ruptura migratorie este unul dintre momentele-cheie ale scrisului său care se transformă, păstrând anumite teme ale apartenenței sale la cultura românească și la religia ortodoxă.

Moartea eului biografic, Traian Korugă, reprezintă o moarte metaforică. Traian Korugă dorește să renunțe la discursul literar cu efect magic de împlânzire: „Când le arăți oamenilor Frumosul, adică Adevărul, ei devin blânzi” pentru că publicul, consideră scriitorul alter-ego, nu mai este același și „cetățenilor nu le place literatura” pentru a opta pentru un discurs social angajat, acela al *Petițiilor*. Astfel, *eul biografic* Traian Korugă anunță în prolepsă faptul că *eul profund*, Constantin Virgil Gheorghiu, va opta relativ pentru moartea ficțiunii în favoarea unor romane de tip *Petiții*, cu intrigă *policier* și cu un discurs social pronunțat. Dacă alteritatea obișnuită se radicalizează prin generalizare (Eu/Celălalt → Orient/Occident), se pare că și discursul lui Gheorghiu suferă aceeași transformare. În romanele scrise în Franța, discursul despre *Celălalt* se modifică din particular spre general, Gheorghiu criticând deopotrivă tarele sistemelor totalitare (nazist și comunist) sau ale sistemelor mecanizate (american) și *Celălalt* devine subiectul unui discurs social angajat. În mod evident, tipul de scriitură se modifică, transformând suspiciunea în teroarea dictaturilor, anunțată proleptic în *Petiții* de personajul alter ego, Traian Korugă.

Gheorghiu trece de la scriitura puternic atașată de identitatea românească din romane precum *Crima din Kyralessa*, *Nemuritorii de la Agapia*, *Casa de la Petrodava*, pe care o situam în zona taciturnă a pragmatoferei, la scriitura „colectivă, publică și vorbărească” a logoferei în romanele scrise în limba franceză: *Dieu ne reçoit que le dimanche*, *Les Sacrifiés du Danube*, *L’Espionne*, *Le Grand Exterminateur* etc. În aceste ultime romane, ale căror acțiuni se petrec în străinătate, apar noi figuri ale alterității, *aparatski* - *homo sovieticus-samsar*, care fie, sub aparențele unei persoane amabile, întrușipează cei mai servili slujitori ai intereselor Partidului (*aparatski* din *Le Grand Exterminateur*), fie sunt însărcinate de Partid să țină evidența tuturor imigranților din Est și, la nevoie, cu ajutorul unei procuri false din partea unor moștenitori fictivi, să solicite corpul și avera unui decedat celebru (*măcelarul* din

Les Inconnus de Heidelberg), temă inspirată din istoria reală a regimului comunist din România și care apare și în romanul *L'Espionne*.

Pornind de la profesia de jurnalist autor de cronici de tip *fapt divers*, de la formația de preot care implică un anumit tip de lectură, trecând prin adoptarea scriiturii *neo polar* și prin aderarea la curentul „Sartrecamus”, scriitorul exilat Gheorghiu abordează în limba franceză scriitura angajată a *Petițiilor* personajului său Traian Korugă care anunța proleptic în romanul *Ora 25* rolul de catharsis al oricărei scriituri și intențiile creatorului său. Am considerat așadar că adoptarea de către Gheorghiu în romanele în limba franceză a scriiturii *neo polar*, coincide cu dezideratul pe care alter ego-ul său, Traian Korugă, îl exprima în 1949, acela de a scrie *Petiții*, echivalând cu renunțarea la ficționalitate. Scriitura francofonă a lui Gheorghiu este traversată de tot felul de paratopii (Dominique Maingueneau), pe care le-am individualizat în urma analizei romanului *L'Espionne*: paratopia literară (opera lui Constantin Virgil Gheorghiu), paratopia lingvistică (exilații din roman), paratopia spațială (Biserica Ortodoxă din Paris), paratopia de identitate (Monique Hublot/ Hélène Skripka).

În toate romanele lui Gheorghiu descoperim analepse și nenumărate tipuri de *flash back* care se referă la anii petrecuți de scriitor în țară sau la evenimente din România. Astfel, romanul *L'Espionne* este poate cel mai bogat în trimiteri la perioada neagră a comunismului din România. În urma cercetărilor întreprinse, am identificat o serie de personaje reale care se ascund sub numele date de scriitor: Ana Pauker/Hanna Tauler, Petru Groza/Leopold Skripka, Maria-Mia Groza/Hélène Skipka, prințul Constantin M. (Bâzu) Cantacuzino/Prințul X sau Prințul Cecatti, Guță Vernescu /Aristide Paximade, Lena Miron/Marika Mogyrow, Andrei Ianuarevici Vișinski/Stanislas Krizza. Am încadrat acest tip de scriitură în linia mitopoeticii (Pierre Brunel) deoarece în cazul lui Gheorghiu, „drama sau dificultatea trecerii de la o scriitură la alta” (Simion, 1998: 231) este marcată de trăsături ale mitopoeticii: drame ale eroilor dacici, lirismul basmelor românești, al legendelor și miturilor balcanice, simboluri care îi servesc scriitorului român pentru a demonstra faptul că omul modern/exilatul este într-o permanentă căutare și, prin întoarcerea la origini, „își regăsește statutul arhetipal.” (Mircea Eliade, 1979). Întâlnim, de asemenea, dramele rezultate în urma încercărilor eșuate ale comuniștilor de a impune anumite tipuri de mituri: mitul omului nou, mitul transformării lumii, mitul ctitorului, mitul lumii noi.

„Paratopia, invariantă în principiu, ia diverse forme schimbătoare, dat fiind că exploatează faliile care nu încetează să se deschidă în societate” (Maingueneau, 2007: 93) Paratopia secolului al XX-lea este exemplificatoare în acest sens: propice creației rămân figurile rătăcitorului, exilatului, oprimatului. Aceste prototipuri îl incită pe Gheorghiu, ca și pe

alți scriitori-martori ai frământatului secol al XX-lea (Alexandr Soljenitîn, Primo Levi, Anne Frank, Oana Orlea, Ana Novac etc.), să scoată din obscuritatea în care societatea ar fi vrut să „arunce” aceste figuri și să creioneze începuturile unei literaturi care va face carieră.

Ca urmare a experienței franceze a notorietății, dar și a rănilor provocate de exil, Gheorghiu a ales scriitura „colectivă, publică și vorbăreață” în romanele scrise în limba franceză. Povestirea conține astfel acel tip de scriitură angajată, salvatoare și eliberatoare care demască tarele unei dictaturi paranoice, restituind contemporanilor adevărate pagini de Istorie.

În ceea ce privește filmul *Ora 25*, am procedat la o analiză naratologică centrată pe focalizare, accentuând destinul tragic la nivel identitar al celui mai cunoscut roman al lui Constantin Virgil Gheorghiu. Autoritățile comuniste ale vremii nu au permis turnarea filmului pe teritoriul românesc și, astfel, filmul a fost realizat în spațiul ex-Iugoslaviei și în Studiourile Boulogne din Paris, înregistrându-se astfel o imposibilă traducere a lumii de plecare (spațiul românesc). De altfel, regizorul nu mizează pe drama personală care generează drama colectivă, ca în roman, ci demersul său este mai degrabă invers, prin focalizările repetate asupra mulțimilor, modificările identitare fiind, mai degrabă, vizibile la nivel de grup. Dacă dramele personale nu sunt suficient reliefate, prin omiterea elementelor identității de apartenență, sunt subliniate, în schimb, dramele colective: ale evreilor, ale deținuților politici, ale oamenilor care nu aparțin „rasei ariene”.

Critica literară internațională și românească, care a formulat teorii pertinente privind genul autobiografic, a susținut demersul nostru de a evoca puternica inserție a autobiografiei în ficțiune în opera lui Gheorghiu (Philippe Lejeune, Serge Doubrovsky, V. Colonna, Jean Starobinski, Owen Evans, Eugen Simion, Valentina Marin Curticeanu)

Aportul naratologiei (Gérard Genette, Roland Barthes, Mieke Bal, Wayne C. Booth, Jaap Lintvelt) și al teoriilor privind descrierea (Philippe Hamon, Jean-Michel Adam, André Petitjean, F. Revaz, Silviu Angelescu, Mihaela Mancaș) s-a dovedit extrem de util în tentativa noastră de a stabili raportul autor, narator, personaj și modificările identității personajului central în *Ora 25*. În cadrul aceluiași subcapitol care a analizat acest raport, am folosit o serie de teorii lingvistice: semantică (A.J. Greimas), semiotică (Paul Miclău), pragmatică (A. Petitjean, Natalie Garric, Frédéric Calas, Michèle Perret)

Critica românească privind exilul ne-a ajutat să analizăm raportul autorului cu acest fenomen ca și relațiile dintre personajele sale exilate și transformările identitare la nivel social și personal pe care le implică exilul (Laurențiu Ulici, Eva Behring, Cornel Ungureanu, Gabriel Dimisianu).

Lucrarea noastră constă, de asemenea, în analiza relațiilor dintre identitate și alteritate, mai exact, în transformarea identității protagonistului în raport cu *Celălalt*, prin identificarea elementelor narative și stilistice care i-au permis lui Gheorghiu să-l reprezinte pe *Celălalt* în discurs, precum și evoluția relației dintre identitate și alteritate de-a lungul operei sale. Teoriile despre alteritate au susținut astfel demersul nostru (Emmanuel Lévinas, Jean Baudrillard, Marc Guillaume, Zygmunt Bauman, Solomon Marcus, Ștefan Aug. Doinaș, Lucian Boia, Vintilă Mihăilescu, Ștefan Afloroaei, Doina Ruști).

Teoriile referitoare la timp și spațiu aparținând criticii postmoderniste ne-au ajutat să reflectăm asupra transformărilor identitare și asupra intervenției *Celuilalt* asupra *Sinelui*. Exilul a fost un alt factor de prim rang în analiza noastră pentru că acest fenomen pe care l-a trăit scriitorul însuși s-a reflectat în toate romanele sale, amplificând drama personajelor. În acest sens, teoriile lui Marc Augé (lagărul ca *non loc*), Michel Foucault (*heterotopiile* secolului al XX-lea: societatea sclavului tehnic) și Dominique Maingueneau (diverse tipuri de *paratopii*) ne-au fost de un real folos.

La nivelul analizei transformării scriiturii, am utilizat distincția *scriitura publică* – *scriitura taciturnă* a criticului Eugen Simion, în sprijinul demonstrației transformării tipului de scriitură din limba română în limba franceză în ceea ce privește producția romanescă a lui Gheorghiu.

Toate aceste teorii, atât cele literare cât și cele lingvistice, sociologice, filosofice, ne-au permis să aprofundăm analiza operei unui scriitor pe care cercurile literare franceze și românești l-au numit „cazul Constantin Virgil Gheorghiu”. În momentul de față, dezbaterile privind opera acestui scriitor exilat continuă să considere scriitorul „un caz” destul de marginalizat și sperăm ca studiul nostru, fără pretenții de exhaustivitate, să contribuie la restituirea producției literare a lui Constantin Virgil Gheorghiu și la aprecierea acesteia la justa sa valoare.

Ca o concluzie finală a studiului nostru, considerăm că scriitorul român exilat s-a impus ca unul dintre cei mai mari autori de autobiografii ai literaturii române. Dincolo de a fi primul disident, Constantin Virgil Gheorghiu este și un important scriitor al exilului românesc din tumultosul secol al XX-lea, manipulând în opera sa o varietate de stiluri și registre românești. Astfel, continuarea proiectului care vizează traducerea întregii opere a lui Constantin Virgil Gheorghiu este imperios necesară în scopul restituirii unui bagaj de informații utile atât criticilor literari, traductologilor și istoricilor, analizei fenomenului exilului românesc la Paris, recuperării unor elemente ale spiritualității românești pe care Gheorghiu a încercat să le universalizeze prin includerea în scriitura sa francofonă, celebrării

identității și a libertății într-un secol în care conflictele armate, tehnologizarea masivă și mecanizarea au produs deficite ale identității, diverse forme de exil și de îngrădire a libertății.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

Texte de referință - Constantin Virgil Gheorghiu

- Constantin Virgil Gheorghiu, *Le meurtre de Kyralessa*, Plon, Paris, 1966.
- _____, *La Condottiera*, Plon, Paris, 1967.
- _____, *La seconde chance*, Éditions du Rocher, Paris, 1990.
- _____, *L’Espionne*, Éditions du Rocher, Paris, 1990.
- _____, *De la 25ème heure à l’heure éternelle*, Paris, Éditions du Rocher, Paris, 1990.
- _____, *Ora 25*, Editura Omegapres, București/ Éditions du Rocher, Paris, 1991.
- _____, *Nemuritorii de la Agapia*, trad. Ileana Vulpescu, București, Editura Gramar, București, 1998.
- _____, *Memorii I*, trad. Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Gramar, București, 1999.
- _____, *Perahim: Rendez-vous à l’infini*, România Press, București, 2001.
- _____, *Ispita libertății, Memorii II*, trad. Sanda Mihăescu-Cârsteanu, Gramar, București, 2002.
- _____, *Ora 25*, Gramar, București, 2004.
- _____, *Les noirs chevaux des Carpates*, trad. Livia Lamoure, Ed. du Rocher, Paris, 2008. (I ediție cu titlul *La Maison de Petrodava* Plon, Paris, 1961).
- _____, *Casa de la Petrodava*, trad. Gheorghică Ciocioi, Editura Sophia, București, 2010.

Studii critice

- Adam, Jean-Michel, *La description*, Presses Universitaires de France, Paris, 1993.
- Adam, Jean-Michel, Petitjean, André, Revaz, F., *Textul descriptiv*, trad. Cristina Strătilă, Institutul European, Iași, 2007.
- Afloroei, Ștefan, *Lumea ca reprezentare a celuilalt*, Institutul European, Iași, 1994.

- Alexandrescu, Sorin, *Identitate în ruptură. Mentalități românești postbelice (Identité en interruption. Mentalités roumaines de l'après-guerre)*, București, Ed. Univers, 2000.
- Angelescu, Silviu, *Portretul literar*, Editura Univers, București, 1985.
- Augé, Marc *Non-lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité*, La Librairie du XXe siècle, Seuil, Paris, 1992.
- Bachelard, Gaston, *Poetica spațiului*, Editura Paralela 45, București, 2005.
- Bakhtin, Mikhaïl, *Esthétique de la théorie du roman*, Gallimard, Paris, 1978.
- Bal, Mieke, *Naratologia*, trad. Sorin Pârvu, Monica Bottez, Editura Institutul European, Iași, 2008.
- Baudrillard, Jean, Guillaume, Marc, *Figuri ale alterității*, trad. Căprian Mihali, Paralela 45, București, 2002.
- Bauman, Zygmunt, *Globalizarea și efectele ei sociale*, trad. Marius Conceatu, Antet, București, 1999.
- Behring, Eva *Scriitori români din exil 1945 - 1989. O perspectivă istorico-literară*, trad. Tatiana Petrache și Lucia Nicolau, București, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001.
- Boia, Lucian, *Pentru o istorie a imaginarului*, trad. Tatiana Mochi, Humanitas, București, 2000.
- Boia, Lucian, *Între înger și fiară. Mitul omului diferit din Antichitate până în zilele noastre*, ed. II, Editura Humanitas, București, 2011.
- Borgomano, Madeleine, Ravoux Rallo, Élisabeth, *La littérature française du XXe siècle*, 1. Le roman et la nouvelle, coll. Cursus, Armand Colin, Paris, 1995.
- Băileșteanu, Fănuș, *Nihil sine Deo sau Cruciada literară a ecumenistului Constantin Virgil Gheorghiu*, Editura Autograf MJM, Craiova, 2005.
- Booth, Wayne C., *Distance et point de vue*, in *Poétique du récit*, Seuil, Paris, 1977.
- Calafeteanu Ion, *Exilul românesc. Erodarea speranței. Documente (1951-1975)*,
- Cesereanu, Ruxandra, *Comunism și represiune în România – Istoria tematică a unui fratricid național*, Polirom, București, 2006.
- D'Esneval, Amaury, *Gheorghiu*, Coll. Qui suis-je, Pardès, Puiseaux, 2004.
- Deciu, Andreea, *Nostalgiile identității*, Dacia, Cluj-Napoca, 2001.
- De Singly, François, *Les uns avec les autres. Quand l'individualisme crée du lien*, Armand Colin, Paris, 2003.

- Deleuze, Gilles, Guattari, Felix, *Mille Plateaux*, Minuit, Paris, 1980.
- Drăgoi, Mirela, *Constantin Virgil Gheorghiu : între lume și text*, Galați University Press, Galați, 2009.
- Dubar, Claude, *La Crise des identités. L'interprétation d'une mutation*, PUF, Paris, 2000.
- Ducrot, Oswald, *Le dire et le dit*, Editions de Minuit, Paris, 1984.
- Dumitrescu, Vasile, *O istorie a exilului românesc (1944-1989)*, Univers, București, 1977.
- Evans, Owen, *Mapping the Contours of Oppression. Subjectivity, Truth and Fiction in Recent German Autobiographical Treatments of Totalitarianism*, Rodopi, Amsterdam, 2006.
- Ferret, Stéphanie, *L'Identité*, GF Flammarion, Paris, 1998.
- Foucault, Michel, *Ce este un autor?*, Studii și conferințe, trad. Bogdan Ghiu, Ciprian Mihali, Idea, Cluj, 2004.
- Genette, Gérard, *Figures III*, Seuil, Paris, 1972.
- Giddens, A., *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*, Polity P, Oxford, 1991.
- Glodeanu, Gheorghe, *Incursiuni în literatura diasporei și a disidenței*, Editura Libra, București, 1999.
- Glodeanu, Gheorghe, *Dimensiuni ale romanului contemporan*, Editura Gutinul, Baia Mare, 1998.
- Grandjean, Pernette (coord.), *Construction identitaire et espace*, Harmattan, Paris, 2009.
- Greimas, Algirdas Julien, *Sémantique structurale: recherche et méthode*, Larousse, Paris, 1966.
- Hamon, Philippe, *Introduction à l'analyse du descriptif*, Hachette, Paris, 1981.
- Jameson, Fredric, *Postmodernism or The Cultural Logic of Late Capitalism*, Duke University Press, U.S.A., 1991.
- Kristeva, Julia, *Étrangers à nous-mêmes*, Folio, Paris, 1991.
- Lefebvre Henri, *La production de l'espace*, Anthropos, Paris, 1974.
- Lefter, Ion Bogdan, *Despre identitate, Temele Postmodernității*, Editura Paralela 45, București, 2004.

- Lejeune, Philippe, *Pactul autobiografic*, trad. Irina Margareta Nistor, Editura Univers, București, 2000.
- Lévinas, Emmanuel, *Totalitate și infinit, Eseu despre exterioritate*, trad. Marius Lazurca, prefață Virgil Ciomoș, Polirom, Iași, 1999.
- Lévy-Strauss, Claude, *L'Identité*, PUF, Paris, 1977.
- Lintvelt, Jaap, *Essai de typologie narrative*, José Corti, Paris, 1980.
- Maalouf, Amin, *Les identités meurtrières*, Éditions Grasset&Fasquelle, Paris, 1998.
- Maingueneau, Dominique, *Discursul literar*, trad. Nicoleta-Loredana Mureșan și Mihaela Mirtu, Editura Institutul European, Iași, 2007.
- Mancaș, Mihaela, *Tablou și acțiune. Descrierea în proza narativă românească*, Editura Universității din București, București, 2005.
- Marchal, Hervé, *L'identité en question*, Ellipses Éditions, Paris, 2006.
- Marin Curticeanu, Valentina, *Configurări ale prozei românești în secolul XX*, Ed. România de Măine, București, 2008.
- Mîndra, Mihai, *Avatarurile eroului problematic, De la mit la antiroman*, Editura Universității din București, București, 1999.
- Mucchieli, Alex, *L'Identité*, PUF, Paris, 1999.
- Noica, Constantin, *Sentimentul românesc al ființei*, Editura Eminescu, București, 1978.
- Patapievici, Horia-Roman, *Omul recent*, ediția 5, Humanitas, București, 2008.
- Popovici, Vasile, *Lumea personajului*, Echinox, Cluj-Napoca, 1997.
- Propp, V.I., *Morfologia basmului*, trad. Radu Nicolau, Editura Univers, București, 1970.
- Rey, Micheline, *Identités culturelles et interculturalité en Europe*, Centre Européen de la Culture, Actes Sud, Paris, 1997.
- Ricœur, Paul, *Temps et récit, I*, Seuil, coll. « Points-Essais », Paris, 1983.
- Ricœur, Paul, *Soi-même comme un autre*, Seuil, coll. « L'ordre philosophique », Paris, 1990.
- Simion, Eugen, *Fragmente Critice I, Scriitura taciturnă și scriitura publică*, Editura Grai și suflet-Cultura națională, București, 1998.
- Simion, Eugen, *Ficțiunea jurnalului intim (I-III)*, Univers Enciclopedic, București, 2001.

- Simion, Eugen, *Întoarcerea autorului: Eseuri despre relația creator-operă*, Editura Institutului Cultural Român, București, 2005.
- Simion, Eugen, *Genurile biograficului*, Vol. I-II, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, 2008.
- Simion, Eugen, *Tânărul Eugen Ionescu*, Muzeul Literaturii Române, București, 2009.
- Soja, Edward, *Thirdspace : Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell, Oxford, 1996.
- Tismăneanu, Vladimir, *Noaptea totalitară: crepusculul ideologiilor radicale în Europa de Est în secolul XX*, Editura Athena, București, 1995.
- Todorov, Tzvetan, *Introducere în literatura fantastică*, trad. Virgil Tănase, Ed. Univers, București, 1973.
- Todorov, Tzvetan, *Nous et les autres, La réflexion française sur la diversité humaine*, Seuil, Paris, 1989.
- Todorova, Maria, *Balcanii și balcanismul*, trad. Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu, Humanitas, București, 2000.
- Tomuș, Mircea, *Romanul romanului românesc. În căutarea personajului*, Gramar București, 1999.
- Ungureanu, Cornel, *La Vest de Eden: o introducere în literatura exilului*, Editura Amarcord, Timișoara, 1995.
- Vulcănescu, Mircea, *Dimensiunea românească a existenței*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1991.
- Woodward, Kath, *Understanding Identity*, Arnold, Londra, 2002.
- Zub, Alexandru, *Identitate/alteritate în spațiul cultural românesc*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 1996.

Teze de doctorat :

- Hamdan, Afif, *Harmonies et conflits des valeurs chez Constantin Virgil Gheorghiu*, Universitatea București, îndrumător prof. univ. dr. Paul Miclău, 1996.
- Drăgoi, Mirela, *Constantin Virgil Gheorghiu – omul și opera*, Universitatea „Ovidius” Constanța, îndrumător prof.univ.dr. Dumitru Tiutiua, 2008.

Fondul documentar “C. V. Gheorghiu”, Biblioteca Academiei Române

Dicționare

- Academia Română, *Dicționarul general al literaturii române*, vol. III, Univers Enciclopedic, București, 2005.
- Ferréol, Gilles, Jucquois, Guy (coord.), *Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale*, Polirom, Iași, 2005.
- Manolescu, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc. 1945-1989. Scriitori, reviste, instituții, organizații*, Editura Compania, București, 2003.
- Ruști, Doina, *Dicționar de teme și simboluri din literatura română*, ed. II, Polirom, București, 2009.

Reviste

- Secolul XX, *Balkanismul*, Publirom, București, 7-9/1997.
- Secolul XX, *Exilul*, Publirom, București, 10-12/1997; 1-3/1998.
- Secolul XXI, *Globalizare și identitate*, Publirom, București, 7-9/2001.
- Secolul XXI, *Alteritate*, Publirom, București, 1-7/2002.